

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: 26 p. 125-140, Winter 2023

Kazak Türkolog Rabiğa Sızdıkova ve Kazak Edebi Dilinin Tarihi Adlı Eseri* **

Kazakh Turkologist Rabigha Sızdıkova and Her Work Titled Kazak Edebî Dilinin Tarihi

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1372484>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
11.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
19.11.2023

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2023

Asya Studies

Nazim Doğruer

Öğretmen, Kahramanmaraş Pazarcık
Anadolu Lisesi

nadogruer@hotmail.com

ORCID: 0009-0002-7843-4979

Doç. Dr. Metin Demirci
Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi / Eğitim Fakültesi /
Türkçe Eğitimi ABD
mdemirci@ksu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3605-9894

Öz

Türk dilinin zengin geçmişini barındıran ve yaşatan Kazak Türkçesi ve edebiyatı, Türk dilinin önem taşıyan kollarından biridir. Bu sebeple, Kazak Türkçesinin hem dil hem de edebî gelişim ve değişim yolculuğunu izlemek ve yorumlamak Türklük bilimi açısından elzemdir. Bu amaçla son dönem Kazakistan Türkolojisinin en önemli ismi ve “Kazak dilinin bilge anası” olarak kabul edilen Rabiğa Sızdıkova ve onun *Kazak Edebi Dilinin Tarihi (15-19. Asırlar)* adlı çalışması tanıtılmıştır. Rabiğa Sızdıkova, Kazak Türkolojisinin millî temellerinin atıldığı zamanlardan günümüze kadar genelde Türkoloji, özelde ise Kazak Türkolojisi adına birçok değerli çalışma yapmıştır. Bu çalışmada, Sızdıkova'nın Türkoloji çalışmaları hakkında bilgi verilmiş, Kazak Türkçesi ve edebiyatı ilgili önemli çalışması olan *Kazak Edebiy Tiliniñ Tarihi (15-19. Ğasırlar)* adlı eseri tanıtılmıştır. Eserin Kazak Türkçesi ile edebiyatı ve Kazak dilinin tarihi konusundaki önemine dikkat çekilmiştir. Yine eser üzerinden Sızdıkova'nın araştırmacı kimliği ve çok yönlü inceleme yöntemleri, *Kazak Edebiy Tiliniñ Tarihi (15-19. Ğasırlar)* adlı eserinden alınan örnek incelemeleri dikkate alınarak gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Kazak Türklük bilimcilerin Kazak edebî dili, tarihi ile Kazak edebiyatı hakkındaki görüşlerine yer verilmiş ve bu görüşlerle Sızdıkova'nın görüşleri karşılaştırılarak Kazak Türkolojisinde dil, edebî dil, dil tarihi ve edebî dönem gibi terim ve dönemlendirmeler konusundaki düşünceler değerlendirilerek Türkiye sahasına aktarılmıştır. Son olarak büyük Türkolog Rabiğa Sızdıkova'nın Kazakistan Türkolojisinin temellerinin sağlamlaşması ve millileşmesindeki rolü ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rabiğa Sızdıkova, Kazak Edebi Tiliniñ Tarihi, Kazak Türkolojisi, Türkoloji

Abstract

Kazakh Turkish and literature, which preserves and keeps alive the rich past of the Turkish language, is one of the important branches of the Turkish language. It is vital for Turkology to track and interpret the linguistic and literary change of Kazakh Turkish. For this purpose, Rabiğa Sızdıkova, who is considered as the most important name of Kazakhstan Turkology in the last period and the "wise mother of Kazakh language", and her work titled The History of Kazakh Literary Language (15-19th Centuries) were introduced. Rabigha Sızdıkova has carried out many valuable studies on Turkology in general and Kazakh Turcology in particular, from the time when the national foundations of Kazakh Turcology were laid until today. In this study, information is given about Sızdıkova's Turkology studies; his work titled Kazak Edebiy Tiliniñ Tarihi (15-19. Ğasır), which is an important work on Kazakh Turkish and literature, was introduced. Attention is drawn to the importance of the work on Kazakh Turkish and its literature and the history of the Kazakh language. Again, through the work, Sızdıkova's researcher identity and versatile analysis methods have been tried to be shown by taking into consideration the sample studies taken from her work titled Kazak Edebiy Tiliniñ Tarihi (15-19. Ğasır). In addition, the views of Kazakh Turkologists on the history of the Kazakh literary language and Kazakh literature are included, and by comparing these views with Sızdıkova's views, the thoughts on terms and periodizations such as language, literary language, language history, and literary period in Kazakh Turcology are evaluated and transferred to the field of Turkey. Finally, the role and importance of the great Turkologist Rabiğa Sızdıkova in the consolidation and nationalization of the foundations of Kazakhstan Turkology is revealed.

Keywords: Rabiğa Sızdıkova, Kazak Edebi Tiliniñ Tarihi, Kazakh Turkology, Turkology

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Doğruer, N. & Demirci, M. (2023). Kazak Türkolog Rabiğa Sızdıkova ve Kazak Edebi Dilinin Tarihi Adlı Eseri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(26), 125-140.

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu çalışma Nazim Doğruer'in Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığı “Kazak Türkolog 'Rabiğa Sızdıkova' ve 'Qazaq Edebi Tiliniñ Tarihi' adlı eseri üzerine” adlı basılmamış Yüksek Lisans Tezi'nin ilgili bölümlerinden gerekli düzenleme, ekleme, çıkarma ve değişiklikler yapılarak oluşturulmuştur.

GİRİŞ

Türk milletinin kimliği tarihten beslenen maddî ve manevî değerlerden oluşmuştur. Bu değerler; kültür, dil, din, tarih, gelenek ve zihniyet olarak toplum hayatına ayna tutmuştur. Bu değerlerin korunması, yaşatılması ve yeni kuşaklara aktarılması Türk dünyası için hayati önem arz etmektedir. Türk dünyasının içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde de her anlamda güçlü bir oluşuma ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Bu amaçla Türk dünyasını daha da yakınlaştıracak kültürel, siyasi ve ekonomik alanda birçok çalışmanın yapılması gerekmektedir. Türk dünyasının birbirine yakınlaşması, birbirini anlaması ve tanıması gibi amaçlarla düşünülen faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde Türk kültürünün en önemli taşıyıcılarından olan Türk dili, başat ve anahtar bir rol üstlenmektedir.

Köklü bir geçmişe sahip olan ve Balkanlardan Büyük Okyanus'a, Kuzey Buz Denizi'nden Çin diyarlarına kadar uzanan geniş bir alanda yaşamakta olan Türk dili; gelişim sürecinde dilin kendi iç dinamiklerinin yanında coğrafi yayılışlar, siyasi olgular ve farklı kültürel unsurlarla ilişki gibi etkenler sebebiyle değişerek çeşitli uzak ve yakın lehçelere ayrılmıştır. Aral-Hazar havzasında konuşulan Kıpçak Türk Lehçeleri (Kuzey-Batı) grubunda yer alan Kazak Türkçesi bugün Kazakistan, Çin, Afganistan, Moğolistan, Özbekistan ve Kırgızistan gibi birçok bölgede konuşulmakta ve yazı dili olarak kullanılmaktadır. Türk dilinin zengin geçmişini barındıran ve yaşatan Kazak Türkçesi ve edebiyatı, Türk dilinin önem taşıyan kollarından biridir. Bu sebeple, Kazak Türkçesinin hem dil hem de edebî gelişim ve değişim yolculuğunu izlemek ve yorumlamak Türklük bilimi açısından elzemdir.

Türklük bilimi alanında yapılan bu çalışmayla Kazak Türkolojisi ve Türkiye Türkolojisi arasındaki bağlara küçük de olsa bir katkı sağlama amacıyla dilimizin Türklük bilimi araştırmacılarından ve Kazakistan'da "*Kazak Dilinin Bilge Anası*" olarak görülen Kazak Türkolog Rabiğa Sızdıkova ve önemli eserlerine kısaca değinildikten sonra "*Qazaq Edebiy Tiliniñ Tarihi (15-19. asırlar) / Kazak Edebî Dilinin Tarihi (15-19. Asırlar)*" adlı eseri geniş çerçevede tanıtılmaya çalışılmıştır.

Kazak Türkolojisinin önemli isimlerinden olan Rabiğa Sızdıkova'nın (17 Ağustos 1924-4 Temmuz 2020) çalışmalarıyla ilgili Türkiye'de son yıllarda yapılan bazı çalışmalar olduğu görülmektedir. Gülnar Kokybassova'nın "*Ahmet Baytursinov (Hayatı, Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı, 2009, İzmir)*" adlı doktora çalışmasının giriş bölümünde Kazak edebî dili hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bölümde, Sızdıkova'nın 1984 basımı olan *Kazak Edebi Tiliniñ Tarihi* adlı eseri temel alınmıştır. Yüksek lisans tezi olarak Nazim Doğruer tarafından "*Kazak Türkolog "Räbiğa Sızdıqova" ve "Qazaq Edebî Tiliniñ Tarihi" Adlı Eseri Üzerine*" adıyla hazırlanan çalışmada Sızdıkova'nın hayatı ve akademik çalışmaları detaylı bir şekilde tanıtılmış ve yazarın "*Qazaq Edebiy Tiliniñ Tarihi (15-19. Ğasırlar) / Kazak Edebî Dilinin Tarihi (15-19. Asırlar)*" adlı çalışması Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Yine Esra Yavuz'un *Kazak Türkçesinin Bilge Anası: Rabiğa Sızdıkova (1924- 2020)* adlı çalışması ve Ercan Ömirbayev'in *Kazak Edebi Dili ve Dönemlere Ayırma Meselesi* gibi makaleler konuyla ilgili çalışmalardandır.

Rabiğa Sızdıkova ve Türkoloji

Günümüz Kazak dilciliğinin birkaç asırlık bir gelişim süreci olduğu malumdur. Kazak dilciliği bu süreçte çok sayıda bilimsel çalışma, çeşitli görüşler ve yöntemlerle sürekli kendini yenilemiş ve geliştirmiştir. Kazak Türkçesinin çeşitli sorunlarını ortaya çıkarıp bilimsel incelemelerle kendi yolunu çizen dilin doğallığı çerçevesinde gelişimini, değişimini, tarihini, edebî özelliklerini, ses ve biçim özelliklerini ortaya koymada yerli ve yabancı birçok Türkolog, Türklük bilimine hizmet etmiştir. Bu incelemeler, bir yandan dilin toplumsal hizmet ve önemini gösterirken diğer yandan gelecek nesillerin yetişmesinde ve Kazak milletinin ulusal bilincinin temellerinin sağlamlaşmasında önemli rol oynamıştır. Bu bilinçle çalışmalarını sürdüren Muhtar Avezov, İsmet Kenesbayev ve Ahmedî Iskakov gibi büyük Kazak Türkologların yetiştirdiği, Kazak Türkolojisinin son dönem önemli Türkologlarından Rabiğa Sızdıkova, Kazak dili ve milleti için değerli çalışmalar yapmıştır. Sızdıkova, akademik hayatı boyunca yazdığı onlarca kitap, dört yüzü aşkın makale ve bildiri, katıldığı konferans ve sempozyum gibi toplantılar, radyo-televizyon programları ve gazete-dergilerde yayımladığı yüzlerce yazısıyla Kazak Türkçesinin önemini, kültürel değerini, zenginliklerini ve tarihini birçok açıdan anlatmaya çalışmıştır. Kazak Türkçesinin hemen hemen her alanıyla ilgilenmiş, dilin tarihî gelişimiyle günümüzdeki durumunu, teorik ve pratik meselelerini bilimsel şekilde araştırıp açıklamada Türklük bilimine büyük katkılar sağlamıştır. Sızdıkova'nın Kazak dilbilimindeki en önemli rolü Kazak dili ve edebiyatı arasında "altın köprü" (İslamova, 2014a: 273) görevi görmesidir. Çünkü o dil ve edebiyatı bir bütün olarak ele almış,

edebî eserler ile yaratıcılarının dilini sanatsal yönden incelemiş, dilin tasvir ve anlam gücünü ortaya çıkarıp millî hazine olarak ana dil şeklinde benimsenmesinde büyük rol oynamıştır.

Yukarıda da değinildiği gibi dilin hemen hemen her alanıyla ilgilenen ve birçok çalışma ortaya koyan Kazak Türkolog Sızdıkova'nın çalışmalarını alanlarına göre gruplandırarak olursak bu çalışmalarını genel olarak şu şekilde sınıflandırabiliriz: Abay dili ve özellikleri, Ortak Türkçe eser ve yazıtların dil özellikleri, Kazak Türkçesinin beş asırlık gelişim tarihi, etimoloji, dil öğretimi, uygulamalı dil bilim, dil kültürü ve dil bilimsel problemler, dil-toplum ilişkisi, dil bilimin yeni alanları, doğru ve güzel konuşma kuralları, yazım kuralları ve noktalama işaretleri, basın ve iletişim dili, dilin artzamanlı ve eş zamanlı incelenmesi, sözlük hazırlama, edebî metin incelemeleri, Ahmettanuv, Abaytanuv ve Kudaybergen Jubanov eserleri.

İslamova (2014b: 382), “*Rabiğa Sızdıktıñ Kazak til ğılımnın zertteve arnaları / Rabiğa Sızdıktıñ Kazak Dilbilim Konularını Araştırma Derecesi*” adlı makalesinde Sızdıkova'nın akademik çalışmalarını konu ve alanlarına göre yüzdelerle göstermiştir. Buna göre: Kazak edebî dilinin tarihi %22, Abay %16, doğru ve güzel konuşma- yazım kuralları ve noktalama %14, dil kültür ve medeniyeti %12, dil öğretimi %10, etimoloji %8, Kazak Türkçesinin genel ve güncel problemleri %6, ortak Türkçe yazıt ve eserlerin dil özellikleri %5, edebî metin incelemeleri %4 ve sözlük çalışmaları %3.

Sızdıkova'nın anlam bilim alanında yaptığı, Kazak Türkçesindeki kelimelerin şekil ve anlamsal yolculuğunu araştırdığı “*Söz Kudireti, Sözder Söyleydi, Söz Sazı, Abaydıñ Söz Örneği*” gibi eserleri, Kazak Türkçesinin söz ve anlam zenginliğini ortaya koyan çalışmalardır. Akademik çalışma hayatının büyük bir bölümünü Kazak ulusunun büyük şairi Abay'ın eserlerini incelemeye adanmış Kazak Türkolog, bugün Türkoloji sahasında Abay'la ilgili önemli çalışmalar denince akla ilk gelen isimdir. Abay'ın eserlerini birçok açıdan inceleyip yorumlayan Sızdıkova, Abay'ın sadece eserlerini değil, onun fikir dünyasını da ortaya koymuştur. Bugün Kazakistan'da *Abaytanuv* ve *Ahmettanuv* gibi derslerin okutulmasının önünü açan Türkolog, değerli Kazak aydınlarının fikir ve sanat dünyalarının yeni kuşak Kazak çocuklarına anlatılıp aşılmasında önemli bir toplumsal görevi başarmıştır. Abay'ın eserlerini gerek dil gerekse edebî açılardan incelediği kitaplarının dışında birçok makale ve diğer türlerde yazılar yazmıştır. Abay'la ilgili önemli incelemeleri olan “*Abay Qara Sözderiniñ Negizgi Morfoloģiyalıq Erekselikleri / Abay'ın Söz Varlığındaki Temel Morfoloģik Özellikleri (Yüksek Lisans Bitirme Tezi, 1959); Abay Şıǵarmalarınñ Tili- Leksikası Men Grammatikası / Abay Eserlerinin Dili- Söz Varlığı ve Şekil Özellikleri (Doktora tezi, 1968); Abay Öleñderiniñ Sintaksistik Qurılısı / Abay Şiirlerinin Sentaks Yapısı (1970); Abaydıñ Söz Örneği / Abay'ın Söz Örneği (1995); Abay Jäne Qazaqtıñ Ulttıq Ádebiy Tili / Abay ve Kazak Edebi Dili (2004)* gibi çalışmaları monografik incelemeleridir. Ayrıca; *Abay Tili Sözdigi / Abay Dili Sözlüğü (1968)*'nin editörlüğünü yapan Sızdıkova, G. Muratova'nın “*Abaydıñ Tildik Tulǵası: Diskurstıq Taldav Men Kontsetualdı Jıyısı / Abay'ın Dil ve Fikir Dünyası: Eleştirel Çözümlemeleri ve Düşünceleri (2008)*” adlı doktora tezini de yönetmiştir.

Sızdıkova'nın akademik hayatı sürecinde tam anlamıyla uzmanlaştığı alanlardan biri de Ahmet Baytursunov'un eserlerini ve fikir dünyasını araştırıp incelemek olmuştur. Kazak Türkolojisi'nin gerçek kurucusu olarak kabul ettiği Baytursunov hakkında ilk monografik çalışmayı yapmış ve daha sonra Baytursunov ile ilgili birçok materyali bir araya getirerek onun çalışmalarını, editörlüğünü yaptığı kitapla yayımlamıştır. Sızdıkova, “İşte Kazak milletinin yiğit evlatlarından biri, 20. asrın ilk dönemindeki takımyıldızının en büyüğü, demokratik olmayan dönemdeki Kazak aydınlanmasının en büyük ve önemli lideri, bir değil, iki kez kanunsuzca tutuklanıp Stalin rejiminin kurbanı olan Ahmet Baytursunov'u böyle tanımalıyız.” (Sızdıkova, 1990: 50) şeklindeki ifadesiyle Baytursunov'un Kazak milleti için ne kadar değerli bir aydın olduğuna dikkat çekmiştir. Baytursunov hakkında ilk ilmî çalışması olan “Ahmet Baytursunov, 1990” adlı monografik çalışmasında Baytursunov'u tanıtan kısa bir biyografiden sonra onun milliyetçi ve aydın kişiliğini anlatmıştır.

Türkolog Sızdıkova'nın ortak Türk dili ve edebiyatıyla ilgili yaptığı önemli araştırmalardan biri olan “*Yasavi Hikmetleriniñ Tili / Yesevi Hikmetlerinin Dili, 2004*” adlı çalışması Türklük bilime değerli katkılardan biridir. Türk dünyasının büyük değerlerinden olan Hoca Ahmet Yesevi çalışması, Semerkant (Zaleman) nüshası üzerine yapılmıştır.

Günümüzde Kazak Türkçesiyle yazılan ilk tarihî eser olarak kabul edilen Kadirğali Jalayır Bey'in 1600-1602 yılları arasında yazdığı şeceresi “*Jami'at Tavarih (Jılnamalar Jinağı) / Cami'üt Tavarih (Yıllıklar)*” adlı yazma üzerine yaptığı çalışmasıyla Sızdıkova, yine ezber bozmuştur. Sızdıkova, şecere üzerine Membet Koygeldiyev ile birlikte hazırladığı “*Qadırğali Biy Qosımullı Jäne Onıñ Jılnamalar Jinağı / Kadirğali Bey Kosımullı ve Onun Yıllıkları, 1991*” adlı çalışmasıyla bu yıllıkların dil

özelliklerinden yola çıkarak Kazak Türkçesine ait olduklarını kanıtlamıştır. Şecerenin Kazak Türkçesiyle yazıldığını kanıtlamak için cümleleri tek tek analiz ederek anlatılan vakalarla Kazak tarihini karşılaştırmıştır. Yine deyimleri, diğer kelime gruplarını biçimsel ve sanatsal olarak incelemiş, Kazak Türkçesine has özellikleri tespit ederek şecerenin Tatar Türkçesine değil, Kazak Türkçesine ait olduğunu ispatlamıştır. Sızdıkova “bu sayede Kazak halkının kültür mirasının zenginliğine çok büyük bir katkı eklemiştir.” (İslamova, 2014b: 275).

Sızdıkova'nın Türklük bilim adına en büyük çalışmalarından biri olan “*Qazaq Ādebi Tiliniñ Tarihi / Kazak Edebî Dilinin Tarihi*” adlı incelemesi bir sonraki bölümde incelenecektir. Türklük bilim araştırmacısının yukarıda bahsettiğimiz büyük çalışmaları dışında ders kitabı, makale ve bildiri gibi birçok incelemesi bulunmaktadır.¹

Kazak Edebî Dili ve Tarihi

Kazak edebî dilinin tarihiyle ilgili çalışmaların 1950'li yıllarda başladığı söylenebilir. Konuyla ilgili yapılan çalışmaların genelinde öncelikle “*edebî dil*” terimi hakkındaki görüşlere ve bu dilin niteliklerine yer verilmiş, konuşma dili ve edebî dil farklarına değinilirken Kazak edebî dili farklı bakış açılarıyla dönemiştirilmeye çalışılmıştır. M. Avezov, S. Mukanov, Ğ. Müsirepov, N. Savranbayev, S. Amanjolov, İ. Keñesbayev, K. Jumaliyev, A. Iskakov, M. Balakayev, T. Kordabayev, R. Sızdıkova, A. Kadarov, A. Kurşjanov, K. Ömiraliyev, Ş. Sarıbayev, S. İsayev, E. Janpeyisov, M. Tomanov, B. Abilkasimov, E. Jubanov gibi Kazak Türkologların konuyla ilgili önemli çalışmaları olmuştur. Amanjolov'un *Kazaktıñ Edebî Tili*, 1949; M. Balakayev, R. Sızdıkova, E. Janpeyisov'un *Kazak Edebî Tiliniñ Tarihi*, 1969; Ğ. Kaliyev'in *Kazak Edebî Tiliniñ Tarihi*, 1976 ve *Kazak Edebî Tiliniñ Kalıptasuv Tarihi men Damuv Joldarı*, 1981; M. Balakayev, E. Janpeyisov, M. Tomanov'un *Kazak Edebî Tilinin Meseleleri*, 1961; İskakov'un *Edebî Tilimizdiñ Damuvı*, 1962; İsayev'in *Kazak Edebî Tiliniñ Kalıptasuv, Damuv Kezenderi*, 1976; Abilkasimov'un *XIX Ğasırdañ Ekinşi Jartısındağı Kazak Edebî Tili*, 1982 (Koç, 2010: 230-231) ve R.Sızdıkova'nın müstakim olarak yayımladığı *Kazak Edebî Tiliniñ Tarihi- 15-19 Ğasırlar*, 1993, 2004 gibi çalışmalar Kazak edebî dilinin tarihiyle ilgili yayımlanan önemli eserlerdir.

Kazak Türkolojisi'nde, edebî dil kavramıyla ilgili Kazak Türkologların farklı görüşler ileri sürdükleri görülmektedir. Bu görüşler, edebî dilin en temel şartının yazılı dil olup olmaması konusu etrafında oluşturulmuştur. Aynı zamanda sözlü dilin de edebî dile temel teşkil edebileceğini savunan araştırmacılar da olmuştur.

M. Balakayev (1965: 10), “Edebî dil, yazılı dildir. Yazılı edebiyat sayesinde dilin zenginlikleri, dilin yapısı ve görünüş şekli açığa çıkar. Yazısı olmayan milletin dili edebî dil derecesine yükselemez.” şeklindeki görüşüyle edebî dilin oluşumunu yazılı dile dayandırmaktadır.

Araştırmacılar G. Musayev ve I. Kenesbayev (1975: 160), “Edebî dil, esas olarak yazıya dayanır. Yazı dili olmadan edebî dil olmaz.” şeklinde Balakayev'in görüşüne paralel bir görüş dile getirirler.

Yine Amanjalov, Kordabayev ve Savranbayev gibi araştırmacılar, edebî dili yazılı dil temeline oturtan diğer Türkologlardır. Amanjalov (1949: 10), Kazak edebî dilini 19. asrın ikinci yarısında başlatarak edebî dili Abay ve İbray ile ilişkilendirmiştir. Savranbayev (1982: 71) ve Kordabayev (1978: 16) de Kazak edebî diline Sovyet Dönemi çerçevesinde bakarak yine yazılı dili merkeze almışlardır.

Yazılı dili temel alan görüşlere karşıt olarak sözlü dilin de edebî dilin temeli olarak düşünülmesi gerektiğini savunan Kazak Türkologların başında M. Avezov gelmektedir. Avezov (1951: 60): “Abay'dan önceki Kazak halkının asırlarca süregelen birçok kısa-uzun, geleneksel, tarihsel şiirlerindeki kusursuz, klasikleşmiş şiir örneklerinin dilini unutmak mümkün müdür?” derken yazılı dilin edebî dil için zorunluluk olmadığına işaret etmiştir.

Avezov'un yukarıdaki görüşünden hareketle Kazak edebî dilinin tarihini geniş bir çerçeveye ele alan Sızdıkova ise *Kazak Edebî Dilinin Tarihi* adlı monografik çalışmada, yukarıda gösterilen edebî dili yazılı dile dayandıran görüşlere karşı çıkmıştır. Kazak Türkolog “Edebiyat kavramını Avrupa ve özellikle Rus (filolojisi) edebiyatçıları nasıl tanımlandırıyorsa bizim de onlar gibi tanımladığımız şart değildir.” (Sızdıkova, 2014b: 12) diyerek birçok tarihî, sosyal, ekonomik, sosyolojik delil ve edebî örnek ortaya koyarak her milletin bütün şartlarının aynı şekilde gelişmediğine dikkat çekmiştir. Sonuç olarak edebî dilin sadece yazılı dile bağlı olmadığını sözlü olarak da oluşabileceği görüşünü dile getirmiştir.

Kazak Türkolojisinde edebî dil kavramıyla ilgili görüş birliğinin olmadığı görülmektedir. Edebî dilin yazılı dil temelinde oluştuğuna dair görüşlerin ağırlıklı olduğunun görülmesine rağmen

¹ Sızdıkova'nın eserleri için https://mtdi.kz/main/tilshi_portfeli/id/797/q/1 (Erişim Tarihi: 08.09.2023) bağlantı adresine bakılabilir.

Sızdıkova'nın çalışmasında doyurucu kanıtlarla ortaya koyduğu düşünceleri, son zamanlarda Kazak Türkolojisinde en çok benimsenen görüşler olmuştur.

Kazak Türkolojisinde edebî dil kavramı dışında, farklı görüşlerin ileri sürüldüğü bir başka konu da Kazak edebî dilinin başlangıç noktasıdır. G. Musabayev, (2. yy.) A. Marğulan ve B. Kenjebayev (5. yy.) gibi araştırmacılar, Kazak edebî dilini Hun döneminde; K. Jumabayev ve M. Balakayev 18. yüzyılda; K. Jubanov, N. Savranbayev, S. Amanjalov, I. Kenesbayev 19. yüzyılın ikinci yarısında başlatır. Aynı şekilde; T. Kordabayev, Ekim Devrimi'nden sonra; R. Sızdıkova, K. Ömiraliyev, B. Abilkasimov, A. Iskakov, A. Kurişjanov vb. Türkologlar ise edebî dilin sözlü şekilde gelişerek yazılı sürece şiirle başlayıp siyasi birlikle beraber, 15-16. asırlarda eski yazılı edebî dilin; yeni ulusal yazılı edebî dilin ise 19. yüzyılın ikinci yarısında başladığını düşünmektedirler.

Edebî dilin tarihî sürecini belirleme ve dönemlendirme konusu da Kazak Türkolojisinde üzerinde ilgiyle durulan konulardan biridir. Edebiyat tarihçileri tarafından dönemlerin tespitiyle ilgili yapılan sınıflandırmalarda genel ölçüt olarak tarihî ve siyasi olayların belirleyici olduğunu söylemek mümkündür.

B. Kenjebayev, H. Süyinişaliyev, M. Joldasbekov ve M. Mağavin; yükseköğretim için hazırladıkları *Ertegedi Kazak Edebiyeti Hrestomatiyası*, 1967 adlı akademik çalışmalarında Kazak edebiyatının tarihini beş döneme ayırırlar.

1. Eski dönem (5-14. asır), bu dönemdeki edebî eserler çoğunlukla Türk boylarının ortak ürünüdür.
2. Hanlık dönemi edebiyatı (15-18. Asır), Kazak'ın öz edebiyatının başlama süreci.
3. 19. asırdaki edebiyat.
4. 20. asrın başlarındaki edebiyat (1900-1920) demokratik dönem.
5. Sovyet dönemi edebiyatı

Kazak Sovet Entsiklopediyası için yazılan *Kazak Edebiyetiniñ Ertegedi Nuskaları* adlı makalede genel bir dönemlendirme yapıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırmada Türk halkları ve Kazak boylarının edebî ürünlerine göre yapılan sınıflandırma şöyledir:

1. 4-8. yy. Ana Türk Edebiyatı.
2. 9-11. yy. İslami Dönem Edebiyatı.
3. 13-14. yy. Altınorda Devri Edebiyatı.
4. 15-18. yy. Kazak Hanlığı Dönemi Edebiyatı (Kazak Sovet Entsiklopediyası, 6. T, 1975: 233).

N. Savranbayev (1982: 119), Kazak edebî dili tarihinin tamamıyla araştırılmadığı için dönemlendirilmesinin zor olduğunu belirtmiş ve şöyle bir dönemlendirme yapmıştır:

1. 19. yy.'ın ikinci yarısına kadarki dönem.
2. 19. yy.'ın ikinci yarısından 20. yy.'ın yirmili yıllarına kadarki dönem.
3. Sovyet Dönemi.

M. Balakayev ve A. Kurişjanov, Kazak edebî dili hakkında ansiklopediye yazdıkları makalede edebî tarihi şu şekilde dönemlere ayırmıştır:

1. 18. yy.'ın ikinci yarısı (Kazak edebî dilinin eski dönemi).
2. 19. yy. (Bu dönemin ikinci yarısında yeni yazılı edebî dil oluştu).
3. Ekim Devrimi'nden sonraki dönem.

M. Balakayev, R. Sızdıkova ve E. Janpeyisov'un birlikte hazırladıkları, 1968 yılında yayımlanan *QazaQ Edebiy Tiliniñ Tarihi* adlı eserde M. Balakayev, edebî dil tarihini altı döneme ayırmıştır.

1. 18-19. yy. edebî dili.
2. 19. yy.'ın ilk yarısındaki edebî dil.
3. 19. yy.'ın ikinci yarısındaki edebî dil.
4. 20. yy. başlarındaki edebî dil.
5. 1920-1930 yılları arası edebî dil.
6. 1940'tan sonraki edebî dil.

Sızdıkova, Balakayev ve Janpeyisov'un kolektif olan çalışmasından sonra aynı konu tekrardan Sızdıkova tarafından müstakil olarak ele alınmıştır. Türkolog, *Kazak Edebî Tiliniñ Tarihi- 15- 19. Ğasırlar* adlı çalışmasının ilk basımını 1993'te (2. basımı 2004) yapmış ve kendi dönemlendirmesini sunmuştur. Bu çalışmasında, Kazak edebî dilinin gelişim tarihini önce iki ana döneme ayırmış ve birinci dönemi kendi içinde iki aşama olarak göstermiştir. Aynı şekilde, ikinci dönemi de kendi içinde iki aşamaya ayırmıştır:

1. Kazak halkının ulus oluncaya kadarki edebî dili.
- a. Kazak hanlıklarının kuruluş ve yerleşme dönemi, bu dönem 15 ve 18. yy.'ın ilk yarısını kapsar.

b. Günümüze kadar gelen köklü gelenek çerçevesinde 18. yy.ın ikinci yarısından 19. yy.ın ikinci yarısına kadarki dönem.

2. Kazak halkının ulus olarak bütünleşmesinden sonraki edebî dili.

a. 19. yy.ın ikinci yarısından Ekim Devrimi'ne kadarki dönem.

b. Sovyet Dönemi (Sızdıkova, 1993: 21-22).

Yapılan tasniflerin bazılarında ortak Türk tarihi bazılarında ise Kazak- Rus ilişkilerinin belirleyici unsur olarak alındığı söylenebilir. B. Kenjebayev, H.Süyinişaliyev, M. Joldasbekov ve M. Mağavin'in; *Ertedegi Kazak Edebiyeti Hrestomatiyası* (1967) adlı çalışmalarında ve *Kazak Sovet Entsiklopediyası' ndaki Kazak Edebiyetiniñ Ertedegi Nuskaları* adlı makalede genel bir dönemlendirme yapılarak ortak Türk dil ve tarihinin dikkate alındığı görülmektedir. Yine Sızdıkova'nın dönemlendirmesindeki ilk dönemi de aynı şekilde değerlendirmek mümkündür. N. Savranbayev, M. Balakayev, E. Janpeyisov ve A. Kurişjanov gibi araştırmacıların dönemlendirmelerinde Kazak edebî dilini daha çok Kazak- Rus ilişkilerinin başladığı sürece dayandırdıkları görülmektedir.

Rabiğa Sızdıkova'nın "Kazak Edebiy Tiliniñ Tarihi (15-19.Ėasırlar)" Adlı Eseri

Kazak edebî dilinin tarihi konusunu inceleyen *Kazak Edebiy Tiliniñ Tarihi (15- 19. Ėasırlar)* adlı eseri Sızdıkova, M. Avezov'un da etkisiyle önce M. Balakayev ve E. Janpeyisov'la birlikte hazırlamış ve 1968 yılında yayımlamıştır. Bu yayın Almatı'da basılmış ve 240 sayfa olarak hazırlanmıştır. Bu baskı 1984 yılında "18-19. Yüzyıl Kazak Edebî Dilinin Tarihi (XVIII-XIX ġġ. Kazak Edebî Tiliniñ Tarihi)" adıyla yükseköğretim kurumlarının filoloji fakülteleri için ders kitabı olarak basılmıştır. Sızdıkova, daha sonra bu konudaki araştırmalarına devam etmiş, kolektif olan ilk basımı gözden geçirerek genişletmiş ve birtakım görüşlerini değiştirmiştir. Bu çalışmasını 1993 yılında, 320 sayfa olarak Ana Tili Yayınevi'nde bastırıp *Kazak Edebiy Tiliniñ Tarihi (15- 19. Ėasırlar)* adıyla bireysel çalışma olarak tekrar yayımlamıştır. Eserin 2004 yılında ikinci basımı Arıs Yayınevi tarafından 208 sayfa olarak basılmıştır. Daha sonra, 2014 yılında, bir ve ikinci baskılar gözden geçirilerek ve düzenlenerek Kazakistan Kültür ve Spor Bakanlığının Dilleri Geliştirme ve Yaşatma Projesi 2011-2020 kapsamında, O. Jubayeva editörlüğünde, 352 sayfa olarak El-Şejire Yayınlarının Değerli Eserler Bölümünde basılarak internet² ortamına aktarılmıştır.

Çalışmamıza konu olan dijital baskı³ (2014) ile 1993 ve 2004 baskıları arasında içerik olarak farklılık yoktur. Sayfa sayılarındaki farklılıklar baskı farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Eser ön söz ve giriş bölümü hariç yedi bölümden oluşmaktadır. Yazar, giriş bölümünde Kazak dil tarihi konusundaki çalışmaların kısaca tarihine değinmiş, bu alana katkı sağlayan isimleri zikrettikten sonra ana dilinin önemine değinmiştir. Dil tarihinin araştırılmasındaki öneme değinerek incelemesine esas aldığı ve daha önce yapılan çalışmaları belirtmiştir. İncelemesinde Rus dil biliminin teorik ve metodik yöntemlerini esas aldığı ve inceleyip yorumladığı örnek ürünlerin hangi dönemlere ait olduğunu kısaca anlatmıştır. Yine bu bölümde, böyle bir çalışmaya neden ihtiyaç olduğunu ve hangi ihtiyaçlara cevap vermek için çalışmayı hazırladığına değinmiştir.

Eserin giriş bölümünde edebî dil kavramını dünya filolojisi ve Kazak Türkolojisi üzerinden tartıştıktan sonra Kazak edebî dili hakkındaki görüşlere yer vermiş ve bu görüşleri farklı açılardan değerlendirerek kendi görüşlerini sıralamıştır. Daha sonra, Kazak edebî dilinin başlangıcı ve dönemleri konusuna değinerek kendi dönemlendirmesini sunmuştur. Giriş bölümünün üçüncü alt başlığında Kazak edebî dilinin işlevsel üslup sınıflandırılması üzerine durmuştur.

Birinci bölüm dört alt başlık olarak düzenlenmiş ve bu bölümde Kazak edebî dilinin ana kaynakları üzerinde durulmuştur. Öncelikle sözlü dilin edebî dile kaynaklık edileceği belirtilmiş ve Orhun ve Yenisey yazıtları gibi eski Türkçe, *Kodeks Kumanikus*, *Kitabü'l İdrak li- Lisani'l Etrak*, *Et- Tuhfetü'z Zekiyye fi'l- Lügati't Türkiyye*, *Kutadgu Bilig*, *Divânu Lügâti't -Türk*, *Atabetü'l Hakayık*, *Kısasü'l Enbiya*, *Gülistan*, *Hüsrev vü Şirin* ve *Muhabetnâme* gibi orta Türkçe yadigârları söz varlığı, dil ve üslup açısından incelenmiş ve bu eserlerin Kazak edebî dilinin ana kaynakları olduğu belirtilmiştir. Ayrıca *Alpamis*, *Kız Jibek*, *Kambar* ve *Kobilandı Destanı* gibi sözlü gelenek ürünlerinden örnekler vererek bu eserlerin dilini edebî açıdan inceleyerek Kazak edebî dilini sağlam temellere oturtmuştur.

² Eserin dijital baskısına aşağıdaki bağlantıdan ulaşılabilir: Erişim Adresi: <https://adebiportal.kz/web/viewer.php?file=/upload/iblock/9c9/9c9ee8321e01fd68d78af7d69a7010ea.pdf> &ln=kz, Erişim Tarihi: 08.09.2023)

³ Bu baskı, 2019 yılında Nazim Doğruer'in yüksek lisans bitirme tezinde Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde 15 ve 17. yy. Kazak edebî dili üzerinde durulmuş ve bu bölüm sekiz alt başlık şeklinde düzenlenmiştir. İlk olarak 15 ve 17. yy. da Kazak halkına hizmet eden dilin özellikleri ortaya konmuş ve Kazak edebî dilinin temelini oluşturan sözlü ürünlerin dilini incelemedeki güçlüklerine değinilmiştir. Asankayğı ve Kaztuğan (15. yy.), Şalkiyiz ve Dospambet (16. yy.), Şoban, Jiyembet ve Marğaska (17. yy.) gibi şairlerin sözlü geleneğe dayanan şiirleri dil özellikleri ve edebî açıdan incelenerek bu sanatçılar, özgün Kazak edebî dilinin ilk temsilcileri olarak gösterilmiştir. Bu şairlerin eserlerinin söz varlığı art zamanlı ve eş zamanlı incelenmiş, dil özellikleri ve sanatsal yönleri ortaya konmuştur.

Üçüncü bölümde yine 15 ve 17. yy. üzerine durulmuş ve Kazak yazılı dilinin durumu değerlendirilmiştir. Sızdıkova, bu bölümde Kazak boylarının hanlık kurma sürecinin doğal sonucu olarak yazılı geleneğe ihtiyaç duyduğunu ve bu geleneğin Çağatay Türkçesine dayandığını belirtmiştir. Siyasi yapılanmalar sonucu Kazak beylerinin kendi aralarındaki veya Rus hükümetiyle yapılan resmî yazışmalar, bireysel mektuplar, çeşitli belgelerin dili ve şecere tutma geleneği üzerinde durmuştur. Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türki* ve Jalayır Kadirğali Bey'in *Jami'at- Tavarih / Cami'üt Tevarih* adlı şeceresini örnek göstererek Kadirğali Bey'in *Jami'at- Tavarih*'ini söz varlığı ve dil özellikleri açısından incelemiştir. Yazar, yazılış yılının 1600-1602 yılları arası olduğunu belirttiği bu eserin eski Kazak yazı dilinde günümüze ulaşan ilk nesir örneği olduğunu belirtmektedir.

18. yy. edebî dilinin incelendiği dördüncü bölüm dokuz alt başlıktan oluşmuştur. İlk olarak bu dönemin sosyal ve siyasi durumuna değinilmiş, Aktamberdi, Tetirağa, Ümbetey, Buhar ve Şal gibi dönemin önemli temsilcileri tanıtılmış ve bunların eserleri dilsel ve edebî açıdan incelenmiştir. Bu dönem edebî dilinin bir önceki dönemle 19. yy. arasında köprü görevi gördüğü vurgulanmıştır. Sonrasında Kazak edebiyatında âşıklık geleneğine değinilmiş ve akın ve jırav terimlerinin farklı olduğu belirtilmiştir. Dönemin edebî ürünlerinin söz varlığı, gramer özellikleri ve edebî özellikleri incelenmiş ve söz varlığında meydana gelen değişimlere dikkat çekilmiştir. Daha sonra 18. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk yarısına kadarki resmî yazışmaların dil ve üslup incelemesi yapılmış ve bu dil sözlü ve yazılı edebî dil ile karşılaştırılmıştır.

19. yy. edebî dilinin ve özelliklerinin incelendiği beşinci bölüm kendi içinde sekiz alt başlık olarak düzenlenmiştir. Yine ilk olarak dönemin edebî özellikleri genel olarak tanıtılmış, dönemin önemli sanatçıları zikredildikten sonra Mahambet ve Duvlat gibi önemli temsilcilerin şiirleri, dil ve sanat açısından incelenmiştir. Söz varlığı ve bu alandaki değişimlere değinildikten sonra Arapça, Farsça ve Rusça kelimelerin Kazak Türkçesindeki durumu tartışılmıştır. Daha sonra kelime türetme yöntem ve şekilleri incelenmiştir.

Çalışmanın en geniş bölümünü oluşturan altıncı kısım on dört alt başlık olarak düzenlenmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Kazak halkının siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında meydana gelen köklü tarihî değişimler ve çeşitli mücadelelere değinildikten sonra bu dönemde Kazakistan'ın tamamen Rusya'ya bağımlı hâle geldiği dile getirilmiştir. Millî eğitim, dinî eğitim ve resmî yazışmaların canlanması ve bunların sonuçları tartışıldıktan sonra bu dönemde kitabî dilin ve yeni millî yazılı edebiyat dilinin oluşumuna değinilmiştir. Daha sonra; Şortanbay, Murat, Janak, Süyinbay, Musabay, Ormbay, Şoje, Kempirbay, Aktan, Bala Oraz, Arıstan, Sarı, Bazar, Birjan, Jayav Musa, Maylıkoja, Medelikoja gibi eski geleneği devam ettiren ve eski şiir geleneğini millî yazılı edebiyatla birleştiren İbray Altınсарın, Şeңgereg Bökeyev, Evubekir Kerderi, Nurjan Navşabasuv, Akanserі Koramsaulı, Akılбай, Мағавија Kunanbayev ve Abay gibi birçok temsilciden bahsedilmiştir. Destan ve kıssaların klasik edebiyata etkisine ve bu türlerin farkına değinilerek dil ve şekil özellikleri incelenmiştir. Dilin kullanım farkından üslup çeşitliliğine değinilerek dönemin basın dili ve öne çıkan gazeteleri; söz varlığı, gramer ve yazım konusu gözden geçirilmiştir. Bilim dilinin ortaya çıkışı ve kullanımını yine bu dönemin resmî yazışma dili; söz varlığı, şekil bilgisi ve imla açısından incelenmiştir. Bu dönemde dinî edebiyatın ortaya çıkışı ve genel olarak İslamiyet ve Hristiyanlık çevresinde, bu edebî sahanın oluştuğu fakat kısa sürdüğü belirtilmiştir. Misyonerlik faaliyetlerine dikkat çekilerek konuyla yazılan bazı eserler söz varlığı açısından incelenmiştir. Yine özel, edebî ve siyasî mektupların diline değinilerek çeviri faaliyetlerinin ortaya çıkışı ve çeviri faaliyetlerinin Kazak edebî diline etkisi tartışılmıştır. Kazak millî edebî dilinin temellerinin atılmasında Altınсарın ve Abay'ın önemine değinilmiştir. Altınсарın'ın Kazak millî yazılı dilinin gelişmesindeki rolü irdelendikten sonra Abay'ın şiir dili, üslubu, sanatsal gücü örnek parçalar üzerinden incelenmiş ve Abay'ın bu yeni edebî dilin kurucusu olduğu vurgulanmıştır.

Son bölüm olan yedinci bölüm, üç alt başlığa ayrılmış ve Kazak dilinin araştırılması meselesiyle yazım ve imla konusu ele alınmıştır. 19. yy.'ın ikinci yarısında Kazak Türkçesi ile ilgili yazılan

sözlüklerin bibliyografyası verilmiş, bu sözlüklerden bazılarının özelliklerine değinilmiş ve sözlükçülük geleneği tartışılmıştır. İkinci alt başlıkta Kazak halkının yazım ve imla konusuna değinilmiştir. Kullanılan alfabeler belirtilmiş ve bu alfabelerin olumlu-olumsuz yönleri tartışılmıştır. Yazım meselesinin tarihi anlatılmış ve Arap alfabesi yerine neden Rus (Kiril) alfabesi tercih edildiği maddeler hâlinde sıralanmıştır. Aynı zamanda Ruslaştırma politikalarının etkisi belirtilmiş ve noktalama konusuna da değinilmiştir. Daha sonra Kazak Türkçesinin incelenmesi ve toplumsal işlevleriyle ilgili görüşler sunulmuştur. Sızdıkova, önceki bilimsel çalışmaların Rus terminolojisiyle yapıldığını ve bu çalışmaların millî olması gerektiğini dile getirmiş ve Kazak dilbiliminin ilk şuurlu kurucusunun Ahmet Baytursunov olduğuna dikkat çekerek incelemesini sonlandırmıştır.

Sızdıkova'nın çalışmasında üzerinde durduğu diğer bir konu ise Kazak dilbilimindeki terim konusudur. Türkçe olmayan terimler için teklif etmiş olduğu terimleri bilimsel boyutlarıyla açıklamış ve kendi çalışmalarında bunları kullanmıştır.

Kazak Türkolog bu çalışmasıyla Kazak Türkolojisinde, kendi zamanına kadarki bazı bilimsel görüşlerin değişmesini sağlamıştır. Sızdıkova, bilimin değişebilirlik ilkesi gereği, birbirinden farklı kültürlerin gelişim evrelerinin aynı şekilde ve şartlarda olmadığı ve bu ilkenin Kazak dili ve tarihi için geçerli olduğu düşüncesinden hareket etmiştir. Bu doğrultuda çalışmasının ilk bölümünde Budagov, Levin, Gorşkov, Balakayev, Musayev, Amanjalov ve Kordabayev gibi araştırmacıların edebî dil tanımlarına itiraz etmiş ve edebî dil için yazılı dilin zorunluluk olmadığını savunmuştur. Sızdıkova'nın bu düşüncesi Türk tarihinin sosyal ve siyasî geçmişiyle daha da kuvvet bulmaktadır çünkü Türklerin geçmişteki yaşam tarzları göçebe kültürüne dayanan bir tarzıdır. Göçebe yaşamın gereği sürekli hareket hâlinde olan Türk boyları sözlü kültür ürünlerini daha çok hafızada tutmaya eğilimliydi. Bu sebeple yazılı dilin, sözlü dile göre geri planda kaldığı söylenebilir.

Sızdıkova, Kazak edebî dilinin başlangıcı ve dönemledirmesi konusunda yeni bir bakış açısı getirmiştir. Kazak edebî dilinin başlangıcıyla ilgili Jumabayev, M. Balakayev, K. Jubanov, N. Savranbayev, S. Amanjalov, I. Kenesbayev ve T.Kordabayev, gibi Türkologlar; Kazak edebî dilini genel olarak 18 ya da 19. yy.da başlatmışlardır. Sızdıkova ise edebî dil sürecini 14-15. yy.lara kadarki sözlü geleneği, özellikle aşıklık geleneğini, temel alarak Kazak hanlıklarının kurulmaya başladığı 15. yy.a kadar götürmüştür. Dağınık olarak yaşayan Kazak boylarının birleşme ve devletleşme sürecine girmeye başladığı bu dönemde sözlü kültürün daha da güçlenerek dönemin ortak dili olan Çağatay Türkçesi etrafında yavaş yavaş yazılı aşamaya geçtiğini dile getirmiştir. Kazak yazılı edebî dilinin ilk örneği olarak kabul ettiği Kadırgali Bey'in 16. yy.da yazdığı şecerisini dil özellikleri ve edebî açıdan inceleyerek bu iddiasını kanıtlamıştır.

Kazak edebî dilini aşamalara ayırma konusunda farklı tasniflerin olduğu görülmektedir. Sızdıkova, incelemesinde daha önceki bazı tasnifleri vermiş, bu tasniflerin eksik yönlerini dile getirerek kendi tasnifini sunmuştur. Araştırmacıların sözlü edebî dili dikkate almadan yaptıkları tasnifleri doğru bulmayarak kendisinin 15. yüzyılda başlattığı edebî dil dönemlendirmesini somut delillerle ortaya koymuştur. Daha önceki tasniflerde sözlü ve edebî dil ayırımına gidilmeden sözlü edebî dilin dikkate alınmamasını eleştirmiş ve sözlü edebî dilin özelliklerini göstererek kendi tasnifini yapmıştır. Burada edebî dilin kendi istikametinde sürekli değişerek karmaşık yollardan geçmesi ve kendi iç dinamiklerinden beslenmesi, bu dinamiklerden birinin de sözlü kültür olmasının hesaba katılması, Kazak Türkolog'a özgü bir bakış açısı olarak değerlendirilebilir.

Yine yazılı dilin belli bir aşamaya geldikten sonra edebî dil, resmî dil ve iletişim dili gibi farklı kollara ayrılarak üslup çeşitliliği kazanmasını sözlü edebî dile dayandıran Sızdıkova, bilimsel olarak şecere örneklerini, resmî belgelerde kullanılan dili, yarlık ve fermanların, mektup-telgraf tarzı iletişim araçlarının dilini üslupsal olarak sınıflandırmıştır.

Bir dilin edebî özellik kazanması için ana kaynaklarının olması şarttır. Bu kaynaklar yazılı ve sözlü edebî dilin ortak kaynaklarıdır aynı zamanda. Sızdıkova, bu konuda Türk tarihini Kazak hanlıklarının kurulduğu döneme kadar bir bütün olarak görmüştür. Kazak edebî dilinin ana kaynaklarını yazılı ve sözlü kaynaklar olarak ikiye ayırmış ve incelemesini buna göre yapmıştır. Öncelikle sözlü edebî dil konusundan başlayarak Kazak Türklerinin tarihinin Saka ve Hunlara dayandığını belirterek en eski Türk destanlarını dikkate almış ve bunların Türkün ortak mirasları olduklarını belirtmiştir. Sonrasında Nogay- Kazak destanları olan *Edige*, *Er Kökşe*, *Şora Batur*, *Alpamis*, *Kobilandı*, *Kambar*, *Kız Jibek* gibi destanları yer yer eski Türk destanları veya Orhun yazıtlarıyla kıyaslamıştır. Bu destanların söz varlığındaki atasözlerini, deyimleri, özlü sözleri ve ikilemeleri örneklendirmiştir. Destanlarda geçen kelime veya söylemlerde görülen anlatım biçimleri, sıfatlar, benzetmeler, metaforlar, mecazlar, semboller

ve ahenk öğeleri gibi birçok unsuru sanatsal açıdan incelemiş ve destanlardaki motiflere ve varyantlaşma konusuna değinmiştir. Yine gramatikal incelemeye tabii tuttuğu kelimeleri aynı zamanda onomastik açıdan ele almıştır. Sonuç olarak sözlü gelenek ürünü olan bu destanların Türk edebî dilinin ortak kaynakları olduğuna değinerek aynı zamanda bu geleneğin Kazak âşıklık geleneğinin de temeli olduğunu belirtmiştir.

Sızdıkova'nın halkın konuşma dilini sözlüklerin temeli olarak görmesi yine farklı bir bakış açısı olarak düşünülebilir. Türkolog, *Kodeks Kumanikus, Tercüman-ı Türki ve Arabî, Kitab'ül İdrak Li-Lisani'l Etrâk, Et- Tuhfetü'z Zekiyye fi'il- Lügati't Türkiyye* gibi sözlüklerin konuşma dilini yansıtan eserler olarak kabul edildiği gerçeğinden hareketle bu eserlerdeki Türkçe kelimelere ve muhtevaya dikkat çekmiştir. Bu eserlerin *Dîvânu Lügâti't-Türk* ile karşılaştırıldığında, Kıpçak grubuna dâhil Kazak Türkçesinin eski dönemlerinin konuşma özelliklerini, somut-soyut kavramları ifade eden zengin söz varlığını barındırdığının fark edilebileceğini söylemiştir. Sızdıkova'nın Kazak edebî dilinin ana kaynakları olarak gördüğü sözlü dil dışındaki diğer alan yazılı dille oluşturulan eserlerdir. Bu sebeple yazılı dilimizin ilk önemli eseri sayılan, Eski Türkçe yadigârları olan Orhun yazıtlarının söz varlığını ve fonetik özelliklerini günümüz Kazak Türkçesiyle karşılaştırmış, Yenisey ve Talas yazıtlarına da atıfta bulunarak Uygur dönemi eserleri olan *Irg Bitig* ve diğer dinî eserleri, Türk edebî dilinin ortak mirası olarak görmüştür (Sızdıkova, 2014: 23-25). Yine Orta Türkçe dönemi eserleri sayılan *Kutadgu Bilig, Dîvânu Lügâti't – Türk, Atabetü'l Hakayık, Kısasü'l Enbiya, Kitab'ül İdrak Li-Lisani'l Etrâk, Hüsrev ü Şirin, Muhabbetnâme, Gülistan, Oğuznâme ve Divan-ı Hikmet* gibi Arap harfli eserleri birçok yönden incelemiştir. Sızdıkova, bu eserlere tek tek değinerek bu eserlerin yazılış tarihi, yazarı, bulunuşları, nüshaları, üzerlerine yapılan incelemeleri zikrettikten sonra eserleri biçim yönünden ve edebî açıdan incelemiştir. Adı geçen eserlerden örnekler vererek Kazak Türkçesiyle ortak olan özellikleri tespit etmiş ve bu eserlerdeki Arapça ve Farsça etkisine de değinmiştir.

Kazak Türkolog; genel olarak Rus ve Kazak Türkolojisinde, Kazak edebî dilinin varlığını yazılı dilin varlığına ve bunu da Kazakların Ruslarla ilişki kurdukları döneme dayandırmalarını doğru bulmamaktadır. Bu sebeple hazırladığı bu çalışmada sözlü dilin yok sayılamayacağına, kökleri çok eskilere dayanan Kazak dil ve tarihinin ortak Türk tarihinden sonra, 15-16. yüzyıllarda, öncesinde ve sonrasında da var olduğunu sağlam kanıtlarla ortaya koymuştur. Eski ve Orta Türkçe dönem eserlerini ortak Türkçenin eserleri sayarak Çağatay Türkçesi ve sonrasını müstakil boyların kendilerine özgü dillerini yavaş yavaş oluşturmaya başladığını ve 15-16. yüzyıldan itibaren Türk dillerinin farklılaşarak ayrışmaya başladığını dile getirmiştir. Sızdıkova, 15. yüzyıldan itibaren “15-17, 18, 19 ve 19. yüzyılın sonları” şeklindeki dönemlendirmesini yaparken birçok dilbilimsel ve edebî ölçüt kullanmıştır. Bu bilimsel ölçütleri yüzyıllara göre tespit edilen sanatçıların sözlü veya yazılı örnekleri üzerine uygulamış ve Kazak edebî dilinin 15. yüzyıldan daha eskilere de dayanabileceği tahmininde bulunarak Kazak edebî dilinin, eldeki verilerden hareketle, 15 ve 17. yüzyıllar arasında oluştuğunu dile getirmiştir.

Sızdıkova, sözlü ve yazılı ürünleri incelerken tarihî gerçeklik olgusundan hareketle sosyal, siyasi, ekonomik ve sosyolojik gerçekleri dikkate almıştır. Eser -dönem- yaratıcı üçgeninden hareket eden Türkolog, Kazakların hangi dönemde nasıl yaşadıklarını, o anki siyasi durumlarının ne olduğunu, hayata bakışlarını, dönemin zihniyetini bir edebiyat tarihçisi olarak dile getirmiştir. Diğer yandan eser incelemelerinde bir dil bilimci olarak bu örnekleri; söz varlığı, etimoloji, morfoloji, fonetik, sentaks, semantik ve onomastik açıdan art zamanlı ve eş zamanlı bir yöntemle analiz etmiştir. Dil incelemesinin dışında aynı eserleri tür, tema, konu, biçim, anlatım türleri, anlam ilişkileri, edebî sanatlar, ünlem, tekrar, ölçü, kafiye, aliterasyon ve asonans gibi ahenk unsurları üzerinden irdelemiş ve her dönemi bir önceki dönemle karşılaştırmıştır.

Çalışmada her bir dönemin tarihine değinilmiş ve dönemin şartlarına göre dilin durumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmacı, kendi edebî dil dönemlendirmesine uygun olarak seçtiği temsilcilerin eserlerini incelemiştir. 15-17. yüzyıllar arası için Kadırğali Bey, Asankayğı, Kaztuğan, Şalkıyız, Dospambet, Şoban, Jiyembet ve Marğaska; 18. yy. için Aktamberdi, Tetirağa, Ümbetey, Buhar, Şal ve Köteş; 19. yüzyılın ilk yarısı için Mahambet ve Duvlat; 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Altınarın ve Abay gibi sanatçıların eserlerini söz varlığı ve söz varlığındaki değişimler açısından karşılaştırmıştır. Kelimeleri; arkaik kelimeler, döneminde kullanımı aktifleşen ya da pasifleşen kelimeler, anlamları genişleyen, daralan, unutulmuş, bilinmeyen kelimeler, şekilsel değişikliğe uğrayan veya kalıplaşmış kelimeler ya da Arapça, Farsça, Rusça, Moğolca hatta Çince'den alıntı olan kelimeler şeklinde sınıflandırarak ortaya koymuştur.

Aşağıda Sızdıkova'nın dil incelemelerinden bazı örnekler sunulmuştur:⁴

*Türkçe arkaik kelimelerde g, ğ ünsüzleri sözcük sonlarında yer alır: şundağ, mundağ, andağ, oñluğ-soñluğ, sarığ, uluğ, kiçig, tirig, tañığ. (s. 59)*⁵

Moğolcada alınan kelimelerle eserde, şuşun (askere verilen yemek), tümen (on bin), jungar (sağ kanat), küren (bir evden oluşan yerleşim yeri), yasa (zan, yasa), üysün (adet, gelenek), ulağ (ılaw, kölik / ulak, haberci), buğtaq (evlenecek olan Moğol hanımın başörtüsü) gibi kelimelerden faydalanılmıştır. (s.124)

...arw / güzel, dilber kelimesinin yerine sulw / güzel kelimesi, el / il, yurt anlamındaki baytaq / uçsuz bucaksız, sonsuz; el ve jüz / cüz (orta cüz, ulu cüz); abadan / güçlü kelimesinin yerine alğır / girişken, uyanık kelimelerine rastlanır. (s. 166)

Mahambet'in söz varlığındaki ifadeler dışında günümüzde anlamını koruyan veya anlam değişikliğine uğrayan bazı kelimeler de bulunmaktadır. Mesela: qalıqpan (kuş adı), erewil (dinç, gürbüz at), tolağay (boş kafa), jetim (esir, köle, tutuklu)...(s.195)

Bir sözcüğün hangi köke dayandığını, ilk olarak hangi kavramı karşıladığı, zaman içerisinde gösterdiği değişimleri inceleyen köken bilim aynı zamanda eklerin tarihini ve kaynağını da inceler. Böylelikle dilin geçmişi ve ilerleyen süreçteki değişim ilişkisi ortaya çıkarılır. Sızdıkova'nın çalışmasında dikkate aldığı bir diğer yöntem sözcükleri etimolojik olarak değerlendirmektir. Böylelikle aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi Eski Türkçe ile Çağdaş Kazak Türkçesi ve geçmiş dönemleri arasında ilgi kurulmuştur.

Örneğin Kazak Türkçesinde, mülük / mülük (mülk) anlamındaki kelime eski Türkçede barım, şakırw (çağırmaq) anlamındaki oqu, söylev (söz) anlamındaki sab (söz saptaw: söz söy-, konuş-), kedey (yoksul) anlamındaki şığay (Şıqbermes, Şığaybay) gibi kelimeler; deyimlerde ya da özel adlarda saklanmıştır. (s.49)

Arkaik örneklerin bu dönemdeki özdeşlerine rastlanması: ay-/ ayt-, eklim tutub / qolım tutub, qamuğ / barça, bit- / yaz-. (s.59)

Bunlar içinde sadaq / yay, kirewke / zırh, duliğa / miğfer, talıs / deri kılıf gibi günümüzde de anlamları bilinilen varken tondıq, ala, saqeter, kuspen gibi bugün için anlam ifade etmeyenler de vardır. (s.98)

Dildeki biçimbirimleri, kök ve ekleri, bunların görevlerini, ilişkilerini ve sözcük türetme yollarını inceleyen dilbilim alanı olan biçim bilgisi dilin yapısı ve sistemi gibi konuları ortaya koyar. Sızdıkova, morfolojik açıdan her dönemin ve seçtiği örneklerin Kazak Türkçesiyle benzer ya da farklı yanlarını göstermiştir.

Bunun yanında eserin dilinde, çekimin Çağatayca- Uygurca şekline de (köñil+i+ de, dariya yaqa+sı+da, ana+sı+ğa) yani zamir n'sinin kullanmadığı örnekler vardır. (s.126)

Emir kipi, tamamen günümüzdeki şekliyle aynıdır: Teklik ikinci şahısta herhangi bir ek yoktur. Çokluk ve nezaket bildiren “-ñız, -ñızdar” ekleri kullanılır. Buhar'da birkaç yerde emir kipinin “-ğın” ekli şekline rastlanır. (s. 171)

Fülden isim yapım eki “-wçı” ekinin “-ğwçı, -qwçı, -kwçı -gwçı” ekleriyle yapılan şekilleri de gözden kaçırmamaktadır: alğwçı - alıcı, bergwçı - verici. (s. 252)...

Her dilin bir ses dizgesi vardır. Ses bilgisi; dildeki seslerin oluşumunu, özelliklerini, değişimini, sınıflandırılmasını, sözcüklerdeki sıralanışını ve yine ses, sesbirim, alt sesbirim gibi açılardan inceler. Eski Türkçeden günümüze kelimelerin ses değişikliklerini dikkate alan Sızdıkova, Kazak edebî dilinin geçmişteki izlerini bu açıdan göstermeye çalışmıştır.

Farsça kelimelerin Kazak dilinde önceden kullanılagelerek bugüne ulaştığı dikkat çekmektedir: pärmen / ferman, perzend / oğul, äwes / heves, kinä / suç; dert, ayna gibi kelimeler sadece Yesevî diline has özellikler değildir. (s. 60)

Ş~s, ş~ç, y~j ünsüzlerinin değişiminde Kadirğali, Çağataycanın söz varlığı ve imlasını sağlam şekilde korumuştur: bas değil başı, qıs değil qış, qılış değil qılıç, jil değil yıl, jol değil yol vb. (s.128)

Kazakça ş sesiyle duyulan kelimeler ç harfiyle yazılmıştır (çawıb – dörtñala gitmek, alaça - kilim) ve de s harfi gelecek yerlere ş harfi yazılmıştır (ywmşap, şwl, kişi) (s.281)

Dildeki göstergelerin birbirleriyle ilişkilerini inceleyen, kelimelerin oluşturdukları gruplar ve bunların cümle haline getirilmesi, cümlede öge olarak sıralanışları veya cümlenin çözümlenmesiyle ilgilenen söz dizim, dildeki farklılık ve benzerlikleri ortaya koyan dilbilimsel bir yaklaşımdır. Sızdıkova, bu yaklaşımdan hareketle Kazak Türkçesinin sentaksında meydana gelen farklılıkları verdiği somut örneklerle göstermiştir.

⁴ Gösterilen örnekler, Doğruer'in (2019) yüksek lisans çalışmasından alınmıştır.

⁵ Eserin orijinal baskısının sayfa sayısını göstermektedir.

...Özellikle kelimelerin cümle içindeki dizilişinin bozuk olması gibi. Bu da çoğunlukla Farsça olan asıl metnin sentaksa dayattığı etki olarak düşünülebilir. (s.129)

...Bu tarz dilin cümle yapısında da bazı farklılıklar vardır. Öncelikle göze çarpan cümlelerin uzun ve dağınık olmasıdır. Cümle gruplarının ayırt edilemeyecek derecede kurulmasıdır. Mesela: *Ol haramilar beni özerine duspan bilip, wa bendin yüzlendirip yürgenlerni mundan'ali hazrat- larıñızğa yazsam da älde bolsa bänä inanmay, ol Qırğız Kazaklarıñızğa oğlanlarıñızdı yiberiñiz dersiz, ol haramilar benim yarlıqımnı almaq däkül qayta anda yibergen farzantıñızda isenlik ile yibermediler bälki öltirdilär bilemin / O haramilar beni kendilerine düşman bilerek ve benden yüz çevirerek gezdiklerini defalarca hazretlerinize yazmama rağmen hiçbir şekilde bana inanmayarak o Kırgız Kazaklarınıza oğullarını gönderin dersiniz, o eşkiyalar benim yarlıqımı bırakın dinlemeyi sonradan tekrar gönderdiğim çocuklarımızı da esenlik ile göndermediler, belki de öldürdüler, bilirim* (Nuralı Han'ın 21 Haziran 1785'te S. A. İgelstrom'a yazdığı mektubundan). (s.183)

...Özellikle, birleşik cümle parçalarını yerleştirirken iki dilin yapı özelliklerini ayıramadıklarından dolayı Rusça cümlelere göre verilmiştir. Mesela, *“Qayu jana at ilän şığatıñın qazıt şığıp turadı Aqmola, Semey oblistarınıñ kazitlerine qosımşa qılınıp - Akmola ve Semey eyaletlerinin gazetelerine ek olarak nice yeni ilan verilen gazete çıkıyor”* (BVG, 1902 10. Sayı) (s.254)

Dil göstergelerinin anlamı üzerinde duran semantik, dildeki sözcükleri anlam bakımından ele alır. Süreç içerisinde anlamsal olarak kelimenin kazandığı ya da kaybettiği anlamı, temel, yan, terim anlam gibi açılardan inceler. Aynı zamanda göstergelerdeki anlam değişikliği, anlam daralması veya genişlemesini de irdeleyen anlambilim, kelime, kelime gurubu, cümle hatta metin boyutunu anlamsal açıdan ele alabilir. Sızdıkova'nın incelemesinde yoğun olarak durduğu alanlardan olan anlambilimsel inceleme örneklerini bolca görmek mümkündür.

Buradaki kis kelimesi “örtünmek, yani hayvanın derisiyle astarlanmış veya çevrelenmiş donu / elbise örtünmek” anlamında eski dönemler için anlamlı bir şey iken son dönemlerde çok kullanılmamıştır ve bu yüzden çoğunluk için anlam taşımayan bir kavram hâline dönüşmüştür. (s.77)

19. yy.da Rus Çar'ını ifade eden patşa / padişah kelimesinin 18. yy. edebî eserlerinde han, töre, bek kelimelerine denk, alternatifi ya da eş anlamlısı olarak kullanıldığını görmekteyiz. (s.165)

Şimdiki hukukla ilgili “jaza - ceza, ayıptaw - suçlamak, qılms - suç, aqıqtaw - açığa çıkarmak, kwä - şahitlik, kwäger - şahit gibi sözlerin bundan iki üç asır öncesinden beri aynı anlamda kullanıldığını görebiliriz. (s.340)

Kelimeler, toplumun tarihsel, sosyal ve kültürel değişim ve eğilimini yansıtan önemli göstergelerdir. Ad kullanımı da her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da sosyal ve kültürel bir işleve sahiptir. Ad bilimi veya “onomastik” adlı bilim dalı hayvan isimleri, yer isimleri, bitki isimleri ve insan isimleri olmak üzere ilk başta dört ana başlıkta incelenir (Aksan, 2015, s. 91-129). Sızdıkova, toplumun kültürel ad koyma geleneğini araştırarak bu alanı derin bir tarih bilgisiyle Kazak dil ve kültürüyle örneklendirmiştir.

Millet ve boy adları da kalıplaşmış öbeklerle oluşturulmuştur. Örneğin: Dokuz Torğawıt, On Oymawıt, Altmış Evli Arğın, Doksan Evli Tobır, Kalın Kıpçak ve Kara Kıpçak gibi. (s.43)

...özen / nehir anlamındaki ögüz / ögiz kelimesi yer adı olarak karşımıza çıkmaktadır. (s.49)

...jurt kelimesi de çoğunlukla göçülen yer, mekân anlamındadır. (s.166)

Çoğunlukla “qala / kale” kelimesi kullanırken Orta Asya, Rusya ya da taşradaki büyük yerler için “şahar, krepost”, qala (Or qalası, Orskaya krepost'/ Or şehri), kirpis, kirepos, kirepiş şeklinde Rusça söylenen “forpost / ileri karakol” anlamındaki kelime “farbos” şeklinde kullanılmıştır. (s.181)

Kazak Türkolog'un Kazak edebî dilinin geçmişini ortaya koymak için kullandığı ve yukarıda örneklendirmeye çalıştığımız dil bilimsel yaklaşımlar dışında, incelemesine esas aldığı diğer bir yöntem de çalışmasına kaynaklık eden sözlü veya yazılı örnekleri sanatsal açıdan incelemek olmuştur. Sızdıkova; çalışmasında örnekleri tür, tema, konu, biçim, anlatım türleri, anlam ilişkileri, edebî sanatlar, ünlem, tekrar, ölçü, kafiyeye, aliterasyon ve asonans gibi ahenk unsurlarını edebî açıdan incelemiştir. En eski sözlü ve yazılı kaynaklardan başlayarak kendi dönemlendirmesine uygun şekilde yaptığı analizlerinde, edebî dönemlerde hangi temaların öne çıktığı, üslup farklılıkları, kullanılan ahenk unsurlarındaki değişimler, döneme göre öne çıkan türler gibi birçok edebî özelliği; dönemlerin sosyal, siyasi, ekonomik ve sosyolojik durumu, halkın yaşam tarzı ve hâkim olan zihniyet gibi unsurları dikkate almıştır. Sızdıkova, bu anlamda gösterdiği örnekler ve yaptığı analizlerle Kazak yazınının gücünü ve köklü geçmişini ortaya koymuştur. Aynı zamanda Kazak dili ve edebiyatı arasında köprü kurmuştur. Sızdıkova kendi

dönemlendirmesine uygun olarak dönem sanatçılarının eserlerini ve özgün yanlarını tema ve konu bakımından karşılaştırmıştır. Her dönemin birbirine benzer ve farklı yanlarını ortaya koymuştur.

Asankayğı, Kaztuğan, Şalkıyız, Dospambet, Şoban, Marğaska ve Jiyembet; genel olarak iki-üç konuda şiirler söylemişlerdir. Bunlardan birincisi didaktik tolgavlardır ve genel temaları, akıl ve nasihattir. İkincisi ithafen yazılmış tolgavlardır, yani belli kişilere, olaylara veya dikkati kendine çekmek amacıyla yazılan şiirlerdir. Üçüncüsü ise portre şiirlerdir. Bunların tamamı her şairde görülmez. Kaztuğan, Dospambet, Şoban, Marğaska ve Jiyembet'te didaktik tolgavlar yoktur. (Belki kendi dönemlerinde söylemişlerdir ama korunamamıştır). (s.84)

Tamamen "insanlık" kavramını konu alan bu felsefi şiir, konusu bakımından şaire yabancı olmasa da (şairin birçok şiirinin felsefi olduğu malum) metnin yapısı ve kuruluş tekniği şaire uymaz (s. 135)

Buhar'ın konu alanı diğer şairlere göre daha geniştir. Şair, nasihat ve öğüt verir, hayır sahibi Abılay Han'a (Belki dönemindeki Tawke Han'a da akıl verip tavsiyede bulunur... (s.150)

İncelediği eserlerin metin türlerini dikkate alan Türkolog, türlerin kendine özgü şekil ve muhteva özelliklerini dikkate almış ve bu örneklerin hangi dönemlerde ne gibi özellikler gösterdiğini, dilsel ve edebî açıdan analiz etmiştir.

Sözü edilen dönemde, resmî belgeler ve diğer alanlarda yazılan mektup ve yazışmalardan başka yazılı dünyanın en önemli türü şecereler olmuştur. Bu şecereler; yapı, üslup ve nicelik bakımından çeşitlilik gösterir. (s. 119)

Jırav'ın asıl türü tolgav'dır. Tolgav ise fikir, dokunaklı (ezgili) özlü söz ve ahlaktır. (s.154)

...uyaklı kara ölen türünü de sıkça kullanmaya başlamışlardır. (s.155)

İfade tarzlarının özgün yanlarını ortaya çıkararak veya dilsel birimlerden yola çıkarak işlevsel anlam boyutlarını inceleyen üslup analizleri de edebî geleneklerin bir devamlılık göstergesidir. Araştırmacı, incelemesinde bu göstergeyi dikkate alarak sanatçılara veya türlere özgü üslup özelliklerini göstermiştir.

Bazı biçimbirimsel şekillerin çok aktif kullanılması da üslup kaygısından ileri gelir. (s.113)

Şecere yazarının üslupsal özelliklerinden biri de Moğolca kelimeleri kullanırken karşısına (bazen "yani" edatı yardımıyla) Türkçe karşılıklarını vermesidir... (s.124)

...ana fikir ve üslup bakımından jırav tolgavları bakımından hiç farkı yoktur. (s.155)

Biz burada dil ve üslup özellikleri açısından eski didaktik tolgavlardan "Ata- Ananıñ Aqlı, Bul Zamanğı Adamnıñ" şeklinde başlayan iki uzun tolgav ile "Asqar Tawdıñ Sāni Joq" gibi eserleri, Duılat şiirlerindeki âşıklık geleneğinin devamı olarak görmekten uzak durmaktayız. (s.196)

Sanatçının duygu ve düşüncelerini anlatırken anlatımı kuvvetlendirmek ve etkileyici söyleyişi yakalamak için çeşitli anlatım biçimlerine başvurması doğal bir durumdur. Sanatçının eserini güçlendiren bu tür yöntemler diğer yandan edebî geleneği de geliştirir ve olgunlaştırır. Bu durum, esere estetik özellik kazandırırken aynı zamanda aynı edebî geleneğin ve zihniyetin de ipuçlarını bize verir. Sızdıkova, Kazak edebiyatının anlatımdaki olgunluğunu ve estetik gücünü incelemesine aldığı örneklerle ortaya koymuştur.

...dil ve anlatım açısından retorik sorularla oluşturulan koşutluklar (Kökten Teñri baspasa, tömende jer ayırılmasa, el-jurtıñdı kim torlaydı? (s.48)

Bu açıklama şekli çeşitli yollarla gerçekleşmiştir. Çoğunlukla "degen qural bar, degen jer bar" gibi ilave anlatım yöntemleri kullanılmıştır. (s.258)

Abay'ın eşyayı veya olayı dolaylı anlatım yoluyla betimlenmesinde, Rus şiirinin etkisi var gibidir. (s.343)

Bu şekildeki zıtlıklar, halka bilindik tasvirlerle verilir. (s.143)

Akınlarda tasvir etme yöntemi kuvvetlidir. Tabii ki bu tasvirler belli kişilerin portresi olmayıp iyi, kötü kadının/ kızın, yiğitin, yaşılının, fakirin, yoksulun, cimrinin... (s.157)

Bu kapsamda somut ve soyut kavramlar bildiren kelimeler de kullanılmıştır: adab, afat, wafa, wahm, 'umr, jaza, ihlas vb. (s.61)

...soyut kavramları somutlaştırma yoluyla da yapılmaya başlanmıştır. Mesela akın Şal'ın: Öfke bıçak olunca akıl sopa olur, iman koyun- akıl çoban- nefis kurttur. (s.176)

Abay nesrindeki jalıǵw - usanmak, umıtw - unutmak, ölşew - ölçmek gibi kelimeler, sadece hareket bildiren isimler olmaktan ziyade soyut kavramlardır. (s.251)

Mesela, sadece Abay bu ekle onlarca yeni kelime oluşturmuştur (ıntıqtıq - meraklılık (heveslilik), masqaralıq - rezillik, qırmızılıq - kırmızılık, swıqtıq - soğukluk... (s.323)

Deyimler, bir toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, gelenek, görenek ve inançlarını, kısacası maddi-manevi kültürünü yansıtan sözlerdir (Aksan, 1990: 83). Deyimler ve atasözleri, kültürel öğeleri, toplumun değer yargılarını ve birikimini yansıtmaktadır. Aynı zamanda insan zekâsının

kıvraklığını, düşünce yapısını ve ruhunu yansıtan dilsel ürünlerdir. Dilin etkili ve sanatlı gücünü kalıplaştırarak yaşatan taşıyıcı öğelerdir. Güçlü bir kalıplaşma niteliği taşıdıkları için sözcüklerin, söz öbeklerinin en eski tanığı olarak dil ve edebiyat için ayna işlevi görürler. Kazak Türkolog, deyim ve atasözlerinin Kazak dili ve edebiyatı için işlevini, zenginliğini ve sanatsal gücünü göstererek Kazak edebî dilinin köklü sürecini ortaya koymayı başarmıştır.

Deyimlerin oluşum şekli de Kazak dilindeki gibi insan uzuvlarının kullanılmasıyla (başqa tüşw-, baş ur-, qol küşür-) ve yol, köñül, qara, qızıl, gibi kelimelerle (yoldın az-, yoğla kir- köñül kes-, köñlüm qara, qan yığla-, qan boya-, qanlar yum-), renk adlarıyla (qızıl yüz, qara yer vb.). (s.59)

Ibray'ın dilindeki deyimlerin tamamı, halkın konuşma diline özgüdür: jurttan asqan bay bolıptı - herkesten daha zengin bir kişi olmuş, sözge semirdi - güzel sözler duymak, janı közine körindi - çok üzüldü, köñiline jel kirdi - heveslenmek gibi. (s.295)

Bütün milletlerin edebiyat tarihindeki en temel, en eski, en yaygın, en estetik ve en asil edebî türü olan şiir; ilk örneklerinden bugüne kadar toplumlar için sıcak, etkili ve lirik bir söz sanatı olmuştur. Öyle ki bazen toplumlarda edebiyat ile şiir özdeşleşmiştir, edebiyat denilince zihinlerde beliren ilk örnek, şiir olmuştur. Şiir sanatı; biçimsel ve anlamsal dinamikleriyle de toplumun sevincini, acısını, kederini vb. duygularını dile getiren dilin en üst seviyesi sayılabilecek derecesiyle yaratılan bir türdür. Sızdıkova, Kazak şiirinin geçmişini eski Türk şiirine dayandırarak Kazak şiir geleneğini, diğer yandan edebiyatını en eski Türk edebiyatıyla başlatmış ve Kazakların müstakil boy, hanlık ve uluslaşma sürecindeki edebî oluşum çizgisini çalışmasında incelediği örneklerle göstermiştir. Örnekler üzerinde, Kazak şiirinde kullanılan edebî sanatları, sapmaları, nazım birimleri, nazım biçimleri, nazım türleri; ölçü, kafiye, uyak şeması, aliterasyon ve asonans gibi ahenk unsurları açısından analiz etmiştir. Yaptığı analizlerde dönemsel karşılaştırmalar yaparak dönemlerin benzer ya da özgün yanlarını tespit etmiştir. Sızdıkova'nın çalışmasında, bu konuda örnek incelemelerden bazıları aşağıda gösterilmiştir.

Söz sanatları açısından yaptığı incelemeler:

Örneğin Şalkıyız ve Kaztuğan gibi şairlerde nehir- denizle ilgili teşbih ve meteforlara şıkça rastlanır. Boz sazamı toqtıday, Balığı tayday tulağan, Baqası qoyday şulağan... (s.106)

Burada doğa ve gerçeklik tasvirleri, metafor ve benzetmeler ustaca azaltılıp yeni yöntemler ortaya konmuştur: Bul kârilik- külge awnağan qotr bwra... / Bu yaşlılık, küle dönmüş uyuz buğra... (s.156)

Şair, bunları teşbih için kullanmıştır: Qırmızı qızıl jibek bozbalalar - Açık kırmızı ipek gibi delikanlılar... (s.310)

...için kişileştirme yöntemini bolca kullanmıştır, diyebiliriz. Bu yüzden de tentek jün - işe yaramaz bir buluşma, toplantı, sañıraw qayğı - sağır / gereksiz keder, jabırqañqı söz - neşesiz kelime gibi Abay'ın...

Biçim ve ahenk unsurları açısından yaptığı incelemeler:

Ayrıca bu tür yapıların ahenk özelliği, yani aliterasyon veya asonans (sık tekrarlanan ünlü- ünsüzler) gibi unsurların oluşturulmasına (Kırk parça Kırım, Altı parça Alaş, On iki uçkurlu Özbek.) katkıda bulunmuş gibidir. (s.42)

...kelime ve kelime gruplarının tekrarıyla oluşturulan ahenkli ifadelerdir.

Örneğin: “ Bulğır, bulğır, bulğır taw, Buldırap turğan quğır taw... awan, awan, awan su... ,Aswdan asw bel deydi. / Uzak, uzak, uzak dağ; başı dumanlı, lanetli dağ... (s.45)

...şiirinin her ikinci mısrasının sonunda ol kelimesinin tekrarıyla ahenk oluşturulmuştur:

Taqırlawğa qoñğan kaz-ırna

Tañ mañında uşar ol.

Tawıq neşe şaqırsa

Tañ boljaldan atar ol.

Qızıl izen, boz jusan

Sariarqağa biter o... (s.108)

15-17. yy. şairlerinde mısra başı kafiye kullanılarak şiirin ahengini oluşturma yönteminin sıkça kullanıldığını belirtir. Bu görüşü, Kaztuğan'ın:

Jabağılı jas taylak

Jarday atan bolğan jer,

Jatıp qalğan bir toqtı

Jayılp muñ qoy bolğan je... (s.114)

Kafiye örgüsü: a, a, b, a, c'dir ve her birimin beşinci (son) mısraında nakarat yapılmıştır. *Qızıqqa toymas adamzat, Ömirge toymas adamzat, Ümitin qomas adamzat ... (s.135)*

Her şoğırın mısraları bir kafiyeye yapılır ve her biri ayrı bir konuyu ihtiva eder. Mesela Duvlat'ın "Tırnak kadar beni olduktan sonra" şeklinde başlayan şiiri, 9 şoğıra ayrılır.

[198] Birinci şoğır:

Tırnaqtay meñi bolğan soñ,

Tarlan tartıp oñğan soñ,

Türine kir qoñğan soñ, ... (s.198)

1 parça 14 dizeden oluşur ve kafiyelenişi: *şığındap - israf etmek ~ tığındap - tıpalamak ~ miğımdap - sağlam tutmak şeklinde... (s.319)*

Özellikle hece sayısı bakımından farklı dize ölçüleri, Kazak şiirinde yeni bir örnektir. Mesela:

Äm jabiqtım - 4 hece

Äm jalıqtım - 4 hece

Süyew bolar qay jigıt - 7 hece

Köñilden ketken soñ tınım - 8 hece (s.319)

Manzumenin 11'li hece ölçüsü, ikişer mısralık kuruluş yönüyle Kazak edebiyatının 11'li hece ölçülü şiirlerine benzer. (s.66)

Bu tarz yöntemler, sözlü edebî dilde de sıkça kullanılmıştır. Örneğin Kobılandı Destanı'ndaki:

Qamıstınıñ qazdı köl(i),

Qoğalınıñ qulı köl (i) ... (s.111)

...bazen ölçü sayılarını değiştirmek de sözlü şiire özgü bir durumdur. Mesela

Şalkıyız'ın şu mısralarına bakalım:

Sol jaman elden keter dep (8 hece)

Artında jaqsılar qalar şarq urıp (11 hece) (s.112)

...bazen mısralardaki heceler 7 veya 8'li ölçüye bağlı kalmaz:

Tös(i) arşındı sulwıñ -7 hece

Silkip tösek sal(a) almas maldan soñ -10 hece

Bul qılığın qoymasañ- 7 hece... (s.146)

...a b a b kafiye şemasının her bir a b kafiyesi çoğunlukla bir bütün olarak oluşuyor... (s.319)

Bu akınlar, 7 ve 8'li ölçüyle karışık kafiyeli şiirlerle beraber, 11'li ölçüyle de a a b a uyaklı kara ölen türünü de sıkça kullanmaya başlamışlardır. (s.155)

...twırlıq, tw ve twğan kelimelerinin diğer anlamdaşları kullanılmayıp bu kelimeler tercih edilmiştir. Bu tercih, aliterasyon ahengine bağlı yapılan bir seçimdir. (s.115)

Bunlar çoğunlukla sıfat ve ünlemlerle yapılır: *Yük yüklettım gemiye Han'im ey! (Şalkıyız). Ey inatçı kişi, inatçı kişi! (Jiyembet). (s.108)*

Dinleyicileri için "Ey Mü'min" gibi ünlem nidalarını kullanan da Şortanbay'dır. (s.215)

Sızdıkova bu çalışmasında; sözlü dil ile yazı dil ilişkisini ve bunların özelliklerini, Kazak edebî dilinin başlangıç sürecini, Kazak edebî dilinin dönemlere ayrılmasındaki ölçütleri ve bu ölçütlerin bilimsel açıklamalarını, Kazak edebî dili konusundaki bilimsel açıklamaların ve özelliklerin kuramsal temellerini, Kazak edebî dilinin üslupsal özelliklerini ve türlerini ortaya koyarak metin türüne göre değişken olan dil kullanımını, sözlü edebî dil ve yazılı edebî dilin sınırlarını tarihî, kültürel ve sosyal olaylarla ilişkilendirerek açıklamıştır. Kazak Türkolog, bu değerli incelemesinde Kazak edebî dilinin tarihini kökü çok eskilere dayanan sözlü edebiyatı, Orhun- Yenisey yazıtlarını, Uygur dönemi eserlerini ve orta Türkçe dönemi eserlerini günümüz Kazak yazılı edebî dilinin ana kaynakları olarak görmüş ve Kazakların hanlık şeklinde birleşmeye başlamasıyla oluşmaya başlayan müstakil Kazak edebî dilinin kendi istikametinde günümüze kadar olan yolculuğunu bilimsel bir şekilde ortaya koymuştur.

SONUÇ

Her şeyden önce bir "insan" olarak Sızdıkova, Sovyet rejiminin en ağır sürecini yaşamış bir Kazak aydınıdır. İnsanı değerler açısından çalışkan, azimli ve dürüst bir Türk aydını olan Sızdıkova, millî değerlerine son derece bağlı, onları yaşayan, koruyan ve yaptığı birçok çalışmayla bu değerleri yeni nesillere taşıyan biridir.

Sızdıkova'nın Kazak Türkolojisinin temellerinin atılmaya başlandığı yıllarda M. Avezov, İ. Keñesbayev, A. Iskakov ve Balakayev gibi büyük Kazak aydın ve Türkologlarıyla tanışması ve onlar

tarafından yetiştirilmesi, bugün onun Kazak Türkolojisinde büyük bir şahsiyet olmasını sağlamıştır, denilebilir.

Türkoloji sahasında yaptığı birçok monografik incelemelerle Kazak Türkolojisini adeta yeniden şekillendiren Sızdıkova, bilimin tarafsızlığına, dürüstlüğüne, aklın ve mantığın tutarlılığına inanan bir Türk- Kazak aydınıdır.

Baytursunov, Jubanov ve Abay gibi şuurulu Kazak aydınlarını yaptığı çalışmalarla dünya Türkolojisine tanıtmış, Sovyet politikalarının karanlık kültür, tarih ve dil tasfiye planlarını bertaraf etmiş ve bu aydınları tarihin karanlıklarında kaybolmaktan kurtarmıştır. Onların milliyetçi düşüncelerini Kazak halkının yeni nesillerine aktarılmasını sağlayarak tarihî bir sorumluluğu yerine getirmiştir. Ayrıca bugün Kazakistan'da Abaytanuv ve Ahmettanuv gibi derslerin eğitim- öğretime girmesini sağlayarak gelecek Kazak toplumuna da aynı hizmeti etmeyi başarmıştır.

Kadırğali Bey şeceresi üzerine yaptığı monografik çalışmasıyla ezber bozmuş ve Kazak yazılı dilinin ilk nesri ve tarihî eserini ortaya koymuştur. Kazakistan kültür mirasına bir zenginlik daha eklemiştir.

Sızdıkova, Kazak dil ve edebiyatını geleneksel Türkoloji dışında düşünmüştür. Genel olarak Kazak dili ve edebiyatını 18-19. yy.larda başlatan Sovyet merkezli görüşlere karşı çıkmıştır. Kazak dili ve edebiyatını Türk dili ve edebiyatının kökleri ile bir görmüş, Eski Türkçe yazılı- sözlü eserleri, Orta Türkçe yazılı- sözlü eserleri ortak Türk edebiyatı ürünleri olarak görmüş ve modern Kazak dilinin ve edebiyatının bu dönemlerin devamı olduğunu savunmuştur.

Ana dili, millî kültür, dil-kültür, medeniyet kavramlarını tam bilinçle yaşamış ve anlatmaya çalışmıştır. Örneğin bu amaçla Kazak Türkçesinin diğer diller ve özellikle Rusça etkisinden kurtulması için önemli çalışmalar yapmıştır.

Sızdıkova Kazak dilbiliminin sadece bir yönüyle ilgilenmemiş ve araştırmalarını geniş bir çerçevede yapmıştır. Abay dili ve özellikleri, Ortak Türkçe eser ve yazıtların dil özellikleri, Kazak Türkçesinin beş asırlık gelişim tarihi, etimoloji, dil öğretimi, uygulamalı dilbilim, dil kültürü ve dilbilimsel problemler, dil- toplum ilişkisi, dilbilimin yeni alanları, doğru ve güzel konuşma kuralları, yazım kuralları ve noktalama işaretleri, basın ve iletişim dili, dilin artzamanlı ve eşzamanlı incelenmesi, sözlük hazırlama, edebî metin incelemeleri, Ahmettanuv, Abaytanuv ve K. Jubanov gibi birçok konu üzerinde değerli çalışmalar yapmıştır.

Günümüz Kazak Türkçesinin bilinçli şekilde kullanılıp öğretilmesi için sayısız ders kitabı, yazım ve imla kılavuzu hazırlamış ve Kazak Türkçesinin telaffuzu, vurgusu gibi birçok konuya değinmiştir. Ayrıca devletin dil politikalarını belirlemede danışmanlık yapmıştır.

Bugüne kadar yetiştirdiği birçok lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesindeki öğrencileri ile özelden Kazak Türkolojisi genelde Türkoloji adına büyük bir hizmet yapmıştır. Ayrıca şahsî kütüphanesini akademiye bağışlaması da onun bilime verdiği önemi gösteren davranışlardan biridir.

Kazak Türkolog, *Kazak Edebi Dilinin Tarihi (15-19. Ğasırlar)* adlı incelemesinde Kazak edebî dilini ve tarihini geleneksel Sovyet Türkolojisinden daha köklü ve zengin temellere dayandırmıştır. İncelemesini çok yönlü olarak somut örnekler üzerinden yapmıştır. Bu da günümüzde Sovyet Türkolojisini temel alan görüşlerin zayıfladığına ve millî Kazak Türkolojisinin güçlendiğine dair bir işaret olarak düşünülebilir.

Sızdıkova, bu çalışmasında bir dilbilimci olarak dilbilimin hemen hemen bütün sahalarını kullanmıştır. Sanatçıları ve eserlerini kronolojik olarak dil özellikleri açısından incelemiştir. Dil incelemesinde şekil özellikleri ve anlamsal değişimleri dikkate almıştır, böylece her dönemin benzer veya farklı şekil ve anlam özelliklerini ortaya koymuştur.

Kazak Türkolog, incelemesinde aynı zamanda bir edebiyat tarihçisi ve edebiyatçı olarak yine aynı sanatçıları ve eserlerini edebî özellikleri açısından incelemiştir. Örnek şiir parçalarını şekil, tür, birim, edebî sanatlar ve ahenk unsurları gibi birçok açıdan değerlendirmiş ve böylece yine sanatçılar ve eserlerindeki dönemsel fark ve benzerlikleri ortaya koymuştur.

Yine dönem- sanatçı-eser anlayışıyla incelediği sanatçılar ve eserleri üzerinden dildeki yabancı dil etkilerini çok iyi analiz etmiştir. Aynı zamanda tarihî olay veya olgular, bunların yarattığı sosyolojik ve ekonomik etki, dönemin yaşam tarzı gibi diğer etkenlerin de dil ve edebiyata yansımalarını dikkate alması, onun bilim insanı sıfatını hakkıyla taşımasını sağlayacak unsurlar olarak düşünülebilir.

Sızdıkova, yaptığı bu inceleme dışında otuzdan fazla bilimsel kitap ve üç yüzden fazla makale yayımlamıştır. Ayrıca editörlük, yöneticilik ve danışmanlık gibi diğer dolaylı hizmetlerinin yanında, yetiştirmiş olduğu yeni kuşak onlarca Türkolog akademisyenle Kazak Türkolojisinin ve Türkolojinin

örnek alınacak değerli Türkologlarından biri olarak bilim dünyasındaki yerini almıştır. Türkiye Türkolojisinde de dikkatle izlenmesi ve örnek alınması gereken bir Türkolog'dur.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırmanın yazarlık katkısı her bir yazar için %50'dir.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1990). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Amanjalov, S. (1949). *Kazaktıñ Ádebi Tili*. Almatı: Kazak SSS'nin Sayasi Jane Gıllımı Bilimler Taratuv Koğamı.
- Atatürk Üniversitesi. (2023). E-Kitap. <https://ekitap.atauni.edu.tr> adresinden 08.09.2023 tarihinde erişildi.
- Avezov, M. (1951). Kazaktıñ Ádebi Tili Twralı. *Ádebiyet jáne İnskusstvo*, 0(4), 60-61.
- Balakayev, M. (1965). *Kazak Tili Mädeniyetiniñ Mäseleleri*. Almatı: Gıllım Yayınevi.
- Doğruer, N. (2019). Rabiğa Sızdıqova ve Qazaq Edebi Tiliniñ Tarihi Adlı Eseri Üzerine (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İslamova, A. T. (2014a). *Rabiğa Sızdıktıñ Kazak Til Gıllımın Zerttev Arnaları (Rabiğa Sızdıq Ömiri Men Şığarmaşılığ Adlı Kitapta Bölüm)*. Almatı: Arıs Yayınları.
- İslamova, A. T. (2014b). Rabiğa Sızdıq Jáne Kazak Til Gıllımınıñ Özekti Meseleleri. Almatı: *Bulletin KazNU. Filology Series*, 2(148).
- Karatayev, M., K. & A. Ayapov. (1975). Kazak Sovet Ensiklopediyası. (Ed. Karatayev, M., K). *Kazak Edebiyetiniñ Ertedegi Nuskaları* (6. C. s. 233). Almatı: Kazak SSR Gıllım Akademiyası.
- Keñesbayev, I. & Musabayev, Ğ. (1975). *Kazirgi Kazak Tili, Kazaktıñ Memlekettik Okuv*. Almatı: Pedagogika Baspası.
- Koç, K. (2010). Kazak Dilbilimi Araştırmaları Tarihi. *Kültür Evreni*, 0(8), 211-239.
- Kokyassova, G. (2009). Ahmet Baytursinov (Hayatı, Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kordabayev, T. (1978). Edebi Tilimizdi Kay Kezeñnen Bastaymız? *Kazakstan Muğalimi*.
- Ömirbayev, E. (2018). Kazak Edebî Dili ve Dönemlere Ayırma Meselesi. *Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türkologiya*, 0(3), 57-67.
- Savranbayev, N. (1982). *Kazak Til Bilimi Problemeları*. Almatı: Vestnik AN KazSSR, 119.s.
- Sızdıkova, R. (1990). *Ahmet Baytursinov*. Almatı: Kazak SSR-Bilim Koğamı.
- Sızdıkova, R. (1993). *Kazak Edebi Tiliniñ Tarihi- 15- 19. Ğasırlar*. Almatı: Ana-Tili Yayın. 320 s.
- Sızdıkova, R. (2001). Ulı Tulğalar Seriyası.(Ed. Sızdıkova, R.). *Ultıñ Ulı Ustazı*. Almatı: Dala Yayın.
- Sızdıkova, R. (2004). *Sözder Söyleydi (Sözderdiñ Koldanuv Tarihinan)*. 3. Basım, Almatı: Arıs Yayın.
- Sızdıkova, R. (2014a). *Kazak Edebi Tiliniñ Tarihi -15- 19. Yüzyıl*. Almatı: El- Şejire Yayın. 348 s.
- Sızdıkova, R. (2014b.) *Abay Şığarmaların Tili, Leksikası Men Grammatikası: Köp Tomdıq Şığarmalar Jinağı*. Almatı: El- Şejire Yayın. 232 s.
- Yavuz, E. (2020). Kazak Türkçesinin Bilge Anası: Rabiğa Sızdıkova (1924-2020), s. 475-512. (Prof. Dr. Avni Gözütok -Armağan Kitap'ta bölüm). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 1260.
- A.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты / Ahmet Baytursinov Dil Bilimi Enstitüsü. <https://adebiportal.kz/web/viewer.php?file=/upload/iblock/9c9/9c9ee8321e01fd68d78af7d69a7010ea.pdf&ln=kz> adresinden 08.09.2023 tarihinde erişildi.
- Мемлекеттік Тілді Дамыту Институты / Resmî Dili Geliştirme Enstitüsü. https://mtdi.kz/main/tilshi_portfeli/id/797/q/1 adresinden 08.09.2023 tarihinde erişildi.